

Zaniknuté KÚPELE

Martin Kostelník

DAJAMA

edícia
KS

Zaniknuté
KÚPELE

Martin Kostelník

Vydavateľstvo DAJAMA ďakuje Balneologickému múzeu Imricha Winterera v Piešťanoch za pomoc pri tvorbe knihy.

DAJAMA

Zaniknuté kúpele

1. vydanie, 2022

Autor textu: Martin Kostelník

Editor a zodpovedný redaktor: Daniel Kollár

Fotografie: Eva Drobná, Daniel Kollár, Ján Lacika a Marianna Lázničková

Historické pohľadnice, fotografie, fotoreprodukcie a zbierkové predmety: fondy Balneologického múzea Imricha Winterera v Piešťanoch, archív vydavateľstva DAJAMA a archív Jána Hanušina

Grafická úprava: Marianna Lázničková

Jazyková korektúra: Rút Facunová

Tlač: NIKARA, Krupina

Vydalo vydavateľstvo DAJAMA ako svoju 363. publikáciu.

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy nesmie byť reprodukováaná v akejkoľvek forme bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

ISBN 978-80-8136-145-6

RNDr. Daniel Kollár – DAJAMA, Karloveské rameno 4B, 841 04 Bratislava,
tel.: +421 (2) 446 317 02, info@dajama.sk, www.dajama.sk

u. fond
na podporu
umenia

Publikáciu z verejných zdrojov podporil Fond na podporu umenia.

Obsah

Slovo na úvod	4
Západné Slovensko	7
Kúpele Železná studnička	8
Kúpele Svätý Jur	13
Kúpele Pezinok	16
Kúpele Belušké Slatiny	20
Kúpele Malé Bielice	24
Kúpele Vyhne	28
Kúpele Santovka	34
Stredné Slovensko	39
Kúpele Želovce	40
Kúpele Lučenec	44
Kúpele Hodejov	48
Kúpele Revúca	52
Kúpele Korytnica	56
Kúpele Lubochňa	62
Kúpele Železnô	66
Kúpele Oravská Polhora	70
Tatranské kúpele	74
Východné Slovensko	81
Kúpele Kvetnica	82
Kúpele Gánovce	86
Novoveské kúpele	90
Turzovské kúpele	96
Kúpele Sivá Brada	100
Baldovské kúpele	104
Levočské kúpele	108
Ľubické kúpele	112
Ľubovnianske kúpele	116
Sabinovské kúpele	122
Kúpele Soľná Baňa	125
Sobranecké kúpele	128
Kúpele Borda	134
Kúpele Herľany	138
Kúpele Bankov	144
Rožňavské kúpele	148
Čiernohorské kúpele	152
Použitá literatúra (výber)	158
Register obcí	160

Slovo na úvod

Na území Slovenska sa v minulosti nachádzalo okolo 120 miest, kde sa vykonávala a poskytovala určitá forma kúpeľnej liečby. Dnes je počet fungujúcich kúpeľov podstatne nižší. Prírodné liečebné kúpele alebo kúpeľné liečebne na Slovensku sa prevádzkujú v 21 lokalitách (mesto Vysoké Tatry je v tomto prípade rátané ako celok). Ak počítame tatranské osady zvlášť, tak je to spolu 26 lokalít s fungujúcimi kúpeľnými zariadeniami. O vyše ďalších 90 miestach môžeme hovoriť, že v nich v minulosti boli prevádzkované liečebné kúpele, ktoré z rôznych príčin zanikli. Ich zoznam nie je uzavretý. Na nasledujúcich stranách si niektoré z nich bližšie predstavíme.

Kúpeľníctvo na našom území zaznamenalo najväčší rozmach v druhej polovici 19. storočia do roku 1914, teda do vypuknutia prvej svetovej vojny. V tomto období fungovalo najviac kúpeľov súčasne. Mali

samozrejme rôzny význam, veľkosť a zameranie, avšak takmer všetky disponovali vhodným prírodným liečivým zdrojom a v určitom období slúžili liečebným účelom. Mnohé z nich mali lokálny význam a ich klientelu tvorili najmä obyvatelia blízkeho okolia. Líšili sa aj vybavenosťou kúpeľných zariadení, kvalitou poskytovaných služieb a možnosťami rozptýlenia hostí po absolvovaní príslušných procedúr.

Kúpeľné miesta v 20. storočí postupne zanikli. Dialo sa tak z viacerých príčin. Niektoré kúpele doplatili na nedostatočnú vybavenosť kúpeľných zariadení, zlú údržbu či nezáujem zo strany majiteľov, čo znamenalo pokles návštevnosti a následné ekonomické problémy. Príčinou úpadku mohla byť aj odlahlosť a zlé dopravné spojenie, prípadne vznik iných kvalitnejších kúpeľov v okolí, čo prinieslo výrazný úbytok hostí. Časť kúpeľov zanikla v dôsledku nepriaznivej politickej

Kúpele Vyhne na začiatku 20. storočia

Vojenský liečebný ústav v Tatranských Matliaroch po roku 1920

a spoločenskej situácie počas prvej a druhej svetovej vojny. Niektoré kúpele ostali opustené a vyrabované miestnym obyvateľstvom alebo vojskom. Dochádzalo aj k výraznému poškodeniu, ba až zničeniu kúpeľných objektov, ktorých majitelia nemali vôľu alebo dostatok finančných prostriedkov na obnovu. Niektoré lokality časom stratili prírodný liečivý zdroj alebo sa modernejšími a presnejšími chemickými analýzami zistilo, že daný prameň nemá liečivé vlastnosti a stali sa rekreačným zariadením.

K zredukovaniu počtu kúpeľov dochádzalo aj štátnym zásahom. V roku 1947 sa pristúpilo k rozdeleniu kúpeľov podľa významu do troch kategórií: 1. kúpele medzinárodného významu (8 lokalít), 2. kúpele celoštátneho významu (13 lokalít) a 3. kúpele miestneho významu (ostatné lokality vrátane vtedy už nevyužívaných kúpeľov). Kúpele miestneho významu obvykle pre nedostatok investícií postupne upadali, buď zanikli úplne alebo sa preorientovali na iný účel (napríklad rekreačné oblasti alebo zdravotnícke zariadenia iného ako kúpeľného typu).

Informácie o zaniknutých kúpeľoch možno dnes nájsť najmä v knižných publikáciách, na mapových zobrazeniach (najstaršie pochádzajú zo 16. storočia), litografiách, pohľadniciach, fotografiách, pitných pohároch s vedutami budov alebo kúpeľných areálov, v propagačných prospektoch alebo na predmetoch dennej potreby, akými sú napríklad šálky, taniere či príbory.

Pamiatkový pohár z kúpeľov Revúca

Západné Slovensko

Kúpele Železná studnička

Kúpele Železná studnička (Eisenbründel, Vaskutacska) ležali asi štyri kilometre severne od centra mesta, v zalesnenom údolí Malých Karpát, v závere Mlynskej doliny v nadmorskej výške 221 metrov.

Ferdinandove kúpele na ocel'orytine z roku 1860

Počiatky kúpeľov

Na mieste neskorších kúpeľov sa nachádzal prameň alkalickej železitej minerálnej vody. Bol známy tunajším mlynárom, ktorí mali vo Vydrickej doline (teraz Mlynskej) popri potoku postavené svoje mlyny. Prameň sa na začiatku 19. storočia dostal do širšieho povedomia. V roku 1821 požiadal mesto o povolenie postaviť tu malé drevené kúpele stolársky majster Ján Tronner. Mesto súhlasilo a kúpele pozostávajúce zo štyroch kabín a troch izieb sa v krátkom čase stali veľmi obľúbené a navštevované.

Ceny v kúpeľoch

Krátko pred otvorením kúpeľov vyšla v Pressburger Zeitung reklamná správa o tejto udalosti. Píše sa v nej, že „ide o priestrannú a dobre vybavenú kúpeľnú budovu a ceny jedál a nápojov sa budú zhodovať s cenami v kaviarňach a reštauráciách v centre mesta“. Ubytovanie v izbe sa pohybovalo v rozpätí jednej až dvoch zlatiek a k zaujímavostiam patrilo, že ceny izieb boli odstupňované podľa počtu okien v izbách.

V roku 1826 mestský lekár urobil chemickú analýzu vody, v ktorej potvrdil obsah minerálov a vysoký podiel železa. Z tohto dôvodu sa zaužíval názov Železná studnička. Hneď sa prihlásil záujemca so žiadosťou o povolenie postaviť na vlastné náklady pri prameni kúpeľnú budovu. Bol ním prešporský mešťan a podnikateľ Jozef Bergameny. Mestská rada mu 13. septembra 1826 výstavbu kúpeľného domu schválila. Po počiatočných finančných a iných ťažkostiach bola budova dokončená a 22. júna 1828 slávnostne otvorená.

V kúpeľnej budove sa nachádzalo 16 izieb pre kúpeľných hostí, spoločenská miestnosť a reštaurácia so záhradou. Majiteľ získal povolenie z najvyšších miest, aby tieto kúpele niesli meno jeho majestátu, vtedajšieho veľkokniežaťa a korunného princa Ferdinanda. Nazvali sa Ferdinandove kúpele.

V roku 1844 budovu kúpil Jakub Palugay, majiteľ známej vinárskej firmy, ktorý kúpele prebudoval na luxusný hotel. Od roku 1847 sa tu počas zasadaní Uhorského snemu schádzala vysoká uhorská šľachta a poslanci.

Chemická analýza vykonaná v roku 1857 Dr. Alexandrom Bauerom preukázala nižší obsah železa ako pri prvej z roku 1826. Príčinou bolo presakovanie obyčajnej vody z dvoch jazier vybudovaných v blízkosti prameňa, ktoré mali vyššie položenú hladinu. Kúpele sa čoraz viac prestávali využívať na liečebné účely, ostali však obľúbeným rekreačným a výletným miestom.

Ferdinandove kúpele

V roku 1830 sa uskutočnila aj slávnostná vysviacka budovy. Dňa 7. júna ju vykonal generálny vikár Trnavskej arcidiecézy Alexius Jordanský za prítomnosti mestskej honorácie. V tom období boli na prepravu z mesta používané fiakre. Voda sa denne dovážala do mesta a predávala v lekárňach. V roku 1837 uvádza Ladislav Bielek pri opise kúpeľov spoločenskú sálu ako sálu dobrovoľníckeho hasičského spolku. Kúpele zväčša navštevovali obyvatelia Bratislavy, objavili sa však aj zahraniční kúpeľní hostia.

Železná studnička okolo roku 1905, v pozadí drevený zasklený pavilón

Mesto v roku 1904 Železnú studničku odkúpilo. Začiatkom 20. storočia Prešpor- ský okrásľovací spolok postavil za kúpeľnou budovou zasklený pavilón z dreva v seces- nom slohu. Časom úprava toku potoka Vy- drica narušila režim spodných vôd a liečivý prameň zanikol. V šesťdesiatych rokoch 20. storočia bol areál zdevastovaný a budovy Ferdinandových kúpeľov boli v roku 1970 asanované.

Železná studnička je dnes prímestskou oddychovou a rekreačnou zónou. V posled- nom období sa uskutočňujú rôzne snahy o jej revitalizáciu.

Kúpele Pozsony (Grössling)

Na rohu Kúpeľnej a Medenej ulice boli 5. mája 1895 otvorené mestské kúpele s ná- zvom Pozsony (Bad Pozsony). Postaviť ich dala prešporská Priemyselná banka podľa projektu architekta Adalberta Swobodu, ktorý sa podieľal aj na výstavbe Centrálnych kúpeľov vo Viedni. Stavbu realizovala firma Kittler a Gratzl v rokoch 1893 až 1895.

Tento moderný vodoliečebný a kúpeľný ústav bol zariadený s najväčším komfortom. Boli tu zariadenia pre uhličité kúpele, parné kúpele i teplovzdušné procedúry, ktoré sa aplikovali celkovo aj lokálne. Poskytovali sa masáže, elektroliečba, rehabilitačný telocvik. Bol tu bazén s prezliekarňami a menší ba- zén so studenou vodou.

Po niekoľkých mesiacoch fungovania im bol na návrh Priemyselnej banky mi- nistrom vnútra udelený štatút liečebných kúpeľov a začali sa nazývať Vodoliečebným a kúpeľným ústavom Pozsony. Liečili sa tu najmä bolesti chrbtice, neuróza, celková slabosť, krvné choroby, choroby žalúdka, mechúra a obličiek, bolesti svalov a kĺbov, cukrovka a obezita. Na čele ústavu stál od- borný lekár.

Počas prvej sezóny ich využilo 210 pa- cientov. Kapacitne čoskoro prestali posta- čovať, preto sa v roku 1911 začali stavebné práce na rozšírení ústavu. Kúpele boli pre- to dočasne uzavreté. Stavba nového krídla meškala a otvorené bolo až 12. apríla 1914. Nachádzali sa v ňom tri bazény, parná

Interiér kúpeľov Grössling v súčasnosti, stav pred rekonštrukciou

Sanatórium na Hlbokej ceste okolo roku 1932

sauna, teplovzdušné komory a sprchy. Hlavnou novinkou bol veľký plavecký bazén, 25 metrov dlhý a 9 metrov široký, s hĺbkou od 1,2 do 3,8 metra. V budove bola aj šermiarska sála.

Kúpele boli v prevádzke aj počas prvej svetovej vojny. V roku 1917 ich Priemyselná banka predala Prešporskej obchodnej a úverovej banke. Po skončení vojny boli hojne využívané i na športové účely, napríklad sa v nich organizovali plavecké preteky. V rokoch 1929 až 1930 prebehlo posledné rozšírenie o funkcionalistickú budovu s novým hlavným vchodom. Projektovali ju architekti Fridrich Weinwurm a Ignác Vécsei. Bol v nej nový parný kúpeľ a na poschodí byty.

V roku 1942 kúpele prešli do vlastníctva Sedliackej banky a stavba bola celkovo obnovená. V roku 1946 kúpele odkúpilo mesto. V ďalšom období sa využívali najmä na športové účely a ako plaváreň až do roku 1994, keď boli zatvorené a odvtedy pustli. V roku 2020 bola vyhlásená architektonická súťaž na obnovu kúpeľov. Rekonštrukcia by sa mala zrealizovať postupne do roku 2025.

Vodoliečebný ústav na Hlbokej ceste

Hlboká cesta slúžila Bratislavčanom na prístup do vinohradov aj do Horského parku. Oproti mestskému sirotincu na začiatku cesty dal v roku 1900 Dr. Maximilián Schlessinger postaviť moderný vodoliečebný ústav a sanatórium.

Mohutný objekt projektoval architekt Dionýz Milch a postavil ho staviteľ Alexander Feigler (dokončený bol v roku 1901). Bola to neskoroelektická trojposchodová budova s ozdobnými prvkami na fasáde, inšpirovaná klasicistickým štýlom. Sanatórium bolo vybavené najmodernejším zariadením na poskytovanie vodoliečby, uhličítých vaňových kúpeľov, masáží, liečebnej gymnastiky a elektroterapie. Poskytovali sa tu kúry na reguláciu telesnej hmotnosti. Pre hostí bolo v budove k dispozícii 24 izieb. Kúpeľné oddelenie bolo rozdelené na mužskú a ženskú časť. Liečba sa odporúčala pri nervových ťažkostiach. K ústavu prináležala tzv. Gaštanová záhrada. V parku boli tenisové kurty a oddychový pavilón.

Pobrežné riečne kúpele na Dunaji na začiatku 20. storočia

V roku 1919 bola k ústavu pristavaná novšia časť podľa projektu architekta Friedricha Weinwurma. Od roku 1926 bol celý objekt adaptovaný na potreby štátnej nemocnice. Dlhé roky tu sídlila ortopedická klinika. V roku 2005 bola presťahovaná do priestorov Fakultnej nemocnice v Ružinove a budova bola predaná súkromnému majiteľovi. Prešla rekonštrukciou a bola prestavaná na apartmánový bytový komplex.

Marienbad

V údolí nad Hlbokou cestou sa nachádzal prameň studenej vody, ktorý bol dlho považovaný za liečivý. V prvej polovici 19. storočia bola nad ním postavená jednoposchodová kúpeľná budova pod ochranou Panny Márie, známa ako Mariánsky kúpeľ (Marienbad, Máriafürdő). V roku 1842 bol opísaný ako „zábavné zariadenie s tancom a hudbou“. Keď chemické rozbory nepreukázali prítomnosť minerálnych látok a liečivé účinky vody, nejaký čas sa ešte využívali ako očistné kúpele, potom však zanikli. Prameň časom zmizol a uršulínky prestavali

existujúci dom na letohrádok a nazvali ho Máriin domov (Máriaahon).

Ďalšie „kúpeľné“ miesta

Na území dnešnej Bratislavy možno hovoriť aj o ďalších menej známych kúpeľných miestach. Napríklad samostatná obec Devínska Nová Ves, ktorú v roku 1972 pričlenili k Bratislave ako jej miestnu časť, sa takisto spomína ako malé kúpeľné miesto. V Almanachu lázeňského republiky Československé, vydanom v roku 1920, je napríklad stručná zmienka o tom, že sa tu nachádzajú skromné slatinné kúpele.

Zaujímavým miestom pre „Prešporáka“ v polovici 19. storočia mohli byť aj tzv. Pressburger Privat Donaubad, ktoré otvorili v roku 1846. Pobrežné riečne kúpele na Dunaji boli vlastne drevenou konštrukciou budovy a bazéna v Dunaji. Podobné „drevené kúpele“ vznikli aj na konci 19. storočia neďaleko dnešného hotela Devín. Takisto stáli na Dunaji ako dve drevené budovy na železných plavákoch a uprostred nich bol bazén s pretekajúcou dunajskou vodou.

Kúpele Svätý Jur

Kúpele ležali v bezprostrednej blízkosti mesta Svätý Jur v nadmorskej výške 138 metrov a boli situované vedľa dnešnej železničnej stanice.

Vznik kúpeľov

Vznik kúpeľov kladieme do druhej polovice 17. storočia. Krátko pred rokom 1679 bol na okraji tzv. šúrskych močarín vo Svätom Jure objavený sírny prameň s prirodzenou teplotou 13 °C. Krátko nato bola v blízkosti prameňa postavená budova s 11 izbami a 14 kúpeľnými kabínami.

Tunajší minerálny prameň pod názvom Jochartov (Štefan, Štefanský alebo Studňa arcikniežaťa Štefana) spomína Juraj Peucker v oslavnej básni na mesto Svätý Jur, ktorú zložil a v roku 1679 publikoval vo Wittembergu. V nej je vyslovene uvedené, že prameň sa objavil iba nedávno. Autor

pochádzal z Banskej Bystrice a vo Wittembergu študoval filozofiu a teológiu. Oslavná báseň vyšla v dvoch jazykových verziách, v latinčine a nemčine. Obe vypracoval sám autor. Minerálny prameň tvorí iba časť zaujímavosti mesta a autor sa mu venuje v dvoch pasážach. Raz v kapitole s názvom Spustnutý hrad, lesy, prameň a druhý raz v časti nazvanej Mierne podnebie, zdravý vzduch a liečivý prameň.

V roku 1793 vykonal prvý chemický rozbor a posudok prameňa Teofil Zachariáš Huszty. Na jeho základe boli uznané jeho liečivé účinky. Voda obsahovala významné množstvo síry vhodnej na liečbu ochorení kĺbov, osvedčila sa proti ischiasu a reume.

Kúpeľná reštaurácia okolo roku 1910

Chatam Sofer v kúpeľoch

Bratislavčania chodievali do slobodného kráľovského mesta kvôli tunajšiemu vínu a ak nechceli uraziť hostiteľov, po ochutnaní vína sa vybrali smerom ku kúpeľom. Podchodom prešli na druhú stranu železničnej stanice a dostali sa k nevelkým kúpeľným objektom. Pravidelne ich navštevoval napr. aj známy prešporský hlavný rabin Chatam Sofer.

Koncom 18. storočia tu stála kúpeľná budova s možnosťou ubytovania.

Najväčší rozmach zaznamenali kúpele v 19. storočí, keď bola postavená honosná kúpeľná budova s 22 izbami pre hostí a kabinami s vaňami, ktoré slúžili na vykonávanie kúpeľných procedúr. Voda sa ohrievala v kotloch. Svättojurské sírnaté kúpele boli v 19. storočí vo veľkej obľube Bratislavčanov.

V roku 1859 vodu chemicky analyzoval Dr. Alexander Bauer. Chemickým rozborom potvrdil, že tunajšia studená alkalicko-sírna voda je vhodná na liečebné účely a môže sa

naďalej využívať na kúpanie i na pitie. Liečila sa tu dna, ischias, reuma, kožné choroby, choroby látkovej výmeny, črevné choroby alebo choroby žlčových ciest a pečene. V sedemdesiatych rokoch 19. storočia trvala kúpeľná sezóna od polovice mája do polovice septembra a liečebný pobyt tu absolvovalo približne 200 kúpeľných hostí ročne.

Kúpele v 20. storočí

Priemerná ročná návštevnosť kúpeľov sa na začiatku 20. storočia až do vzniku Československej republiky pohybovala okolo 160 hostí. Sezóna trvala od 15. mája do konca septembra. Začiatkom dvadsiatych rokov bol majiteľom kúpeľov K. Winter.

V roku 1937 kúpele kúpil Ladislav Ratkovský z Bratislavy. Zrekonštruoval kúpeľný areál a zmodernizoval zariadenie, pričom okrem kúpeľných procedúr poskytoval hosťom i ubytovanie a reštauračné služby. Z dvora kúpeľnej reštaurácie dal odstrániť urastené stromy, čím areál stratil na kráse. Vlastnil ich aj v štyridsiatych rokoch 20. storočia a bol posledným súkromným majiteľom kúpeľov do ich znárodnenia.

Aleja vedúca do kúpeľného areálu na začiatku 20. storočia

